

TEHNICIZAM I HUMANIZAM

Raspravljanje o humanizmu ima dugu istoriju, razloge da govornici o tehnicizmu prvenstveno nam pruža naša epoha. Ako hoćemo u nekoliko reči da ukažemo na značajne razlike između naše i ranijih epoha, onda nas ova namera vodi isticanju nekih osnovnih obeležja koja su karakteristična za savremeni tok ljudske istorije. Našu epohu karakteriše nekoliko uprošćenih polariteta: Na jednoj strani postignut je visoki stepen tehničke civilizacije — na drugoj strani nalazimo oblike varvarskog ili polu-varvarskog načina života. Na jednoj strani koncentrisana su ogromna ekonomska bogatstva — na drugoj strani koncentrisana je beda u svim svojim vidovima. Na jednoj strani savremenim sredstvima komunikacije uspostavljeno je jedinstvo svih geografskih i etničkih područja naše planete na drugoj strani svet je podeljen na ideološkim isključivostima. Na jednoj strani perspektive socijalizma i mira — na drugoj strani perspektive sveopšteg uništenja. Na jednoj strani težišta da čovek budućnosti bude svestrano razvijena ličnost — na drugoj strani neopodnost specijalizacije i do apsurdna dovedenog parcelisanog rada. Na jednoj strani težišta za afirmisanjem vrhunskih kvaliteta umetničkog stvaralaštva — na drugoj strani ekspanzija površnog ukusa koji nalazi puno zadovoljenje u najmanje vrednim tvoreninama. Lista polariteta koji karakterišu savremenu epohu ovim nije završena, ali ona je možda dovoljna, kao polazna osnova za problem o kome ovde želimo da govorimo. Ta problem se može formulisati sledećim pitanjima:

Da li je moguće sprečiti zastrašivanje datih suprotnosti? Ako je to moguće, onda se postavlja pitanje da li rešenje treba očekivati od detaljnih naučnih i filozofskih analiza koje bi prethodile praktičnoj akciji ili od filantropskih akcija ad hoc, ili će rešenje morati da dođe samo po sebi?

U svakom slučaju, sudbina čovečanstva ne zavisi samo od teorijskih analiza — makako one bile suptilne i duboke, ali to nikako nije razlog da filozof marksisti čuti o svome vremenu i da se uzdržava od isticanja vrednosti i zalaganja za realizaciju tih vrednosti. Ako prihvatamo da „ljudi stvaraju svoju istoriju na bazi datih uslova“ i na bazi datih iskustava i ako na teorijskom planu težimo da nađemo odgovor na pitanje kako je oni stvaraju, onda možemo očekivati da će teorijske analize imati veću meru efikasnosti.

Marksistička filozofija, u jednom od svojih vidova, istražuje

pokretačke snage istorije, ali ona je i sama predstavljala i danas predstavlja jednu od važnih komponenti tih pokretačkih snaga. Ona postaje materijalna snaga kad je ljudi prihvata kao putokaz svojih težnji, kao osmišljavanje svoje borbe i kao vrednosti za čiju se realizaciju valja izboriti. Marksistička filozofija nastavlja tradiciju racionalističkog optimizma, ona neguje poverenje u nauku i u beskonačni progres ljudskih znanja, ali ona ne može da se zadovolji prosvetiteljskom iluzijom da sreća društva ima da se očekuje samo od nauke, samo od najbolje nađenog recepta za spravljanje opšte sreće. Marksistička filozofija nije alhemija opšte sreće.

Slično poverenju u progres nauke, marksistička filozofija predstavlja da tehnički progres predstavlja jedan od glavnih vidova oslobođenja čoveka i to baš u onoj oblasti u kojoj je čovek, u svojoj dosadašnjoj istoriji, najima nije bio slobodan: u oblasti egzistencijalnih potreba. Ali ovom pretpostavkom, ovim isticanjem važnosti tehničkog progressa, Marksova misao nije zaobišla probleme koje u sebi nosi tehnička civilizacija.

Nesumnjivo je da tehnički progres može doprineti da sve veći broj ljudi bude oslobođen materijalne bede, činjenica je da ne prestano uvećavati broj stanovnika naše planete ne bi mogao fizički opstati bez neprestanog tehničkog progressa, da je pitanje industrijalizacije za neke narode pitanje opstanka, da je problem sukoba tehnicizma i humanizma za mnoge ljude nepostojeći problem i da se ne može razumno govoriti o tome kako tehnika ugrožava čovekovu suštinu tamo gde nema ni tehnike ni suštine koju bi ona mogla ugrožavati. Dođate, pre više od dve i po hiljade godina kineski mudrac Džuang-Ci je govorio o opasnosti koja čoveka vreba od upotrebe mašina. Evo reči koje on u toj nameri ospostava: „Kad je Ci-Gung prolazio predelom severno od reke Han, video je nekog starog čoveka koji je bio zaposlen u svom vrtu. Bio je iskopao jarkove za navodnjavanje. Sam je silazio u bunar i iznosio u svojim rukama posudu punu vode izlivaajući je u jarak. Mnogo se mučio pa ipak je malo uradio. Ci-Gung reče: Postoji naprava kojom se za jedan dan može navodniti stotinu jarkova. S malo muke postiće se mnogo. Zašto je ne biste primenili? Vrtlar se uspravi, pogleda ga pa reče: A šta bi to bilo? Ci-Gung reče: Uzme se drvena poluga koja se pozadi opteriti a

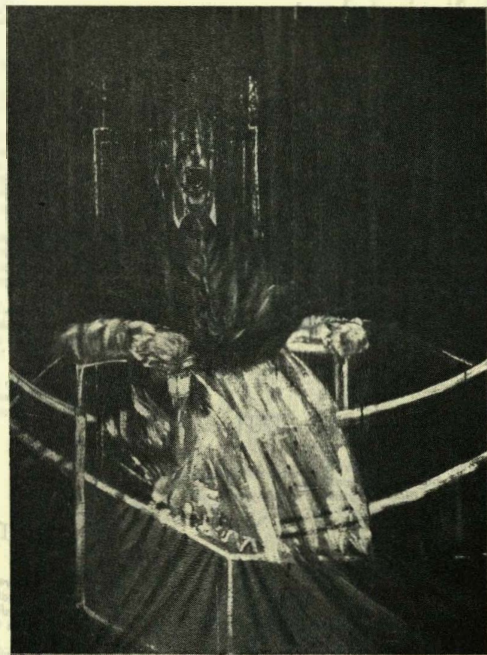
napred je lagana. Na taj način se može crpiti voda tako da samo kulja. To se zove deram. Tada sa starom vrtlaru pojavi prdžba na licu, i on reče: Slušao sam svoga učitelja kako govori: Kad neko upotrebljava mašine, tada svoje poslove obavlja mašinski; ko svoje poslove obavlja mašinski, dobiva mašinsko srce, a kad neko ima u grudima mašinsko srce, on gubi svoju pravu bezazlenost. Ko izgubi svoju bezazlenost, postaje nesiguran u osećanja ma svoje duše. Nesigurnost u osećanjima duše jeste nešto što se ne slaže s pravim karakterom. Ja poznajem takve stvari, ali stidim se da ih primenjujem.“

Vrtlarov otpor upotrebi mašina bio je i ostao otpor usamljenika i čudaka, ali upozorenje o „mašinskom srcu“ i gubitku bezazlenosti nadživelo je ovaj otpor. Ovo upozorenje postalo je aktuelno u epohi mašinske civilizacije koja je u ogromnim srazmerama uvećala moć čoveka, ali je isto tako uvećala i moć totalne destrukcije koju možda niko ne želi ali koja stoji kao neprestana pretnja bitisanju savremenog sveta.

Otklanjanjem materijalne bede ne otklanja se automatski i obavezno i duhovna beda. Ova poslednja u izvesnim vidovima može čak i da se uvećava. Mi smo svetski modernih oblika površnosti. Težnja za oslobođanjem od fizičkih napora pridružuje se težnja za oslobođanjem od intelektualnih napora. Tako se formira čovek ravnodušan prema opštim problemima i zainteresovan samo za svoju individualnu udobnost, čovek koji se gubi u trci za postizanjem jednog standarda koji mu nameću drugi, čovek koji kupuje — čovek potrošač. On se raspinja između potreba koje stalno rastu i koje se usavršenim sredstvima reklame veštački stvaraju, i mogućnosti da se te potrebe zadovolje. To je Faust koji ne prodaje svoju dušu đavolu u zamenu za ponovo vraćenu mladost, ali je zato sklon da svoju dušu proda za robu, da postane rob predmeta. Glad za senzacijama, masovno ispoljena radoznalost prema seksu i zločinu biva zadovoljena. Istovremeno ogromnog tiranija. Visoke kulturne vrednosti postale su nerentabilne i ne mogu da se održe u trgovačkoj konkurenciji sa tvoreninama koje zahteva primitivniji ljudi. Postoje vrednosti koje se nominalno cene ali se ne konzumiraju i postoje vrednosti koje se nominalno cene ali se ne realno konzumiraju. Visoke kulturne vrednosti postale su nerentabilne i ne mogu da se održe u trgovačkoj konkurenciji sa tvoreninama koje zahteva primitivniji ljudi. Postoje vrednosti koje se nominalno cene ali se ne konzumiraju i postoje vrednosti koje se nominalno cene ali se ne realno konzumiraju.

Ljudi teže za masovnim publikumom, ali kad ga jednom steknu oni više nemaju ličnog života, svaki njihov gest, svaka njihova reč postaju predmeti javnog komentisanja, osude ili odobravanja. S druge strane, pravi tvorcii savremene tehničke civilizacije ostaju gotovo anonimni. Njihov rad nema niobi spektakularnog, on je suviše ozbiljan da bi mogao biti predmet jednog lakog novinarskog članka. Rezultati toga rada su suviše teški da bi mogli biti popularno saopšteni, oni zahtevaju dugogodišnje napore da bi mogli biti shvaćeni. Raspon između opšteg obrazovanja i specijalističkog obrazovanja sve više se povećava. U mnogim oblastima se čak i specijalisti za jedno uže područje istraživanja ne mogu međusobno razumeti. Još veći je raspon između zdravorazumskog rasuđivanja i nauke čiji rezultati predstavljaju temelje na kojima počiva naša civilizacija.

Tako, povećani obim ljudskih znanja, snažna uvećana tehnička moć čovečanstva, znanjem i tehnikom odčovečana priroda nisu u istoj srazmeri uvećali ni opštu ni individualnu sigurnost čovekovu. Staro pitanje individualnog opstanka upotpunjeno je i pitanjem opšteg opstanka. Ali svaki pesimizam u datoj istorijskoj situaciji postaje sterilan i opasan. Pesimizam bi ovde značio prepuštanje sudbine čovekove dejstvu slepih iracionalnih sila. Ali pravi pesimizam izgleda da je nemo-



FRANSIS BEJKN

studija pape

guć: čak i najcrnja shika savremene ljudske situacije označavala bi jednu poruku ili jedan poziv da se nešto preduzme na svim nivoima i svim raspoloživim sredstvima.

Nauka i tehnika nisu nikako otelotvorenje zla po sebi; zlo može da dođe samo od njihove upotrebe u cilju rušenja svega onoga što je čovek u svojoj dosadašnjoj istoriji kao vredno stvorio. Bilo bi smešno pozivati na neki povratak na način života lišen prisustva mašina. Potreba za isticanjem novih vrednosti i novih ciljeva ne može biti zadovoljena ni bekvstvom od odgovornosti, ni vaskrsavanjem starih i preživelih vrednosti. Čovek danas ne može ozbiljno verovati da je njegov život samo kratkotrajna priprema za večni život u nekom nadljudskom svetu. Sve što je on učinio i sve što on može učiniti ostaje u okvirima ljudske istorije. To je realni humanizam, lišen prisustva religiozne nade, okrenut prema ljudskom konačnom i nesavršenom da bi u tim realnim okvirima tražio rešenje ljudskih problema i ne samo tražio rešenja već i postavljao nove probleme. U toj dinamici uzidanja i padova, strahovanja i nadanja leži lepota življenja.

Epoha tehničke civilizacije ima potrebu i za potvrdom i za protestom. Mi afirmišemo ovu epohu time što učestvujemo u njenom stvaranju, time što konzumiramo njene proizvode, time što ne želimo povratak na civilizaciju lišenu prisustva mašina. Ali potrebno je protestovati protiv deformisanosti tehničke civilizacije u ovom vidu u kome ona može reducirati čoveka na bespomoćni točički jednog velikog i slepog mehanizma, u ovom vidu u kome se ona ostvaruje kao rezultat napora anonimnih individua koje ne mogu odlučivati o upotrebi rezultata njihovog zajedničkog rada, u ovom vidu u kome se svako znanje ocenjuje prema tome koliko je njegova neposredna praktična korist, u ovom vidu u kome ona donosi za sobom zahteve za parcelisanim radom dovedenim do apsurdna, do idiotiziranja ljudske individue, do njenog pretvaranja u mašinu koja zarađuje i koja besmisleno troši to što je zarađila.

Potrebno je sa Dudincom naglasiti da „nije sve u hlebu“, da će možda u doglednoj budućnosti čovečanstvo biti pošteđeno gladi i moćne vladavine oskudice, ali da će se tek onda ljudski problemi postaviti u punoj oštrini.

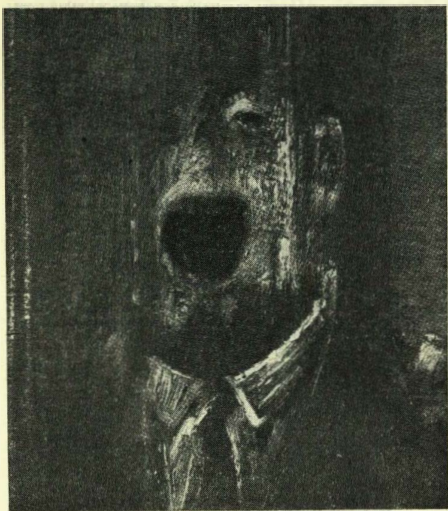
Protest protiv deformacija mora imati realnu osnovu. apstraktna pobuna umire u onom času kada se rodila. Nju ubija to što je niko ne prihvata, a ne prihvatnja je niko ako se ona suprotstavlja jednom realnom svetu u ime jednog sveta prošlosti koji nam

izgleda lepši samo zahvaljujući varljivosti našeg sećanja koja odživljavaju iluziju od starih dobrim vremenima. Apstraktni protest protiv savremene tehničke civilizacije može izmenaditi svojim neobičnošću, ali za njim niko neće ići. Takav protest ima u sebi nečeg donikudnog, nečeg uzvišenog ali nerealnog i promašnog.

S druge strane, pravi humanizam ne sastoji se u neprestanom oslanjanju na viziju budućeg života lišenog teškoća, lišenog konflikata i toliko idealnog da bi njegova realizacija mogla roditi neisbežnu dosadu. Mit o raj u obećanoj zemlji mora biti shvaćena kao mit. Insistiranje na realizaciji mira, poricanja o njegovoj skoroj realizaciji ne mogu doneti ništa drugo do dubokih razočaranja. Još gore, kad obećana zemlja nije nađena, rađa se potreba da se pronađu krivci i jetriti koji su skrenuli istoriju sa puta u idealno. U takvoj situaciji iluzorni, apstraktni humanizam okreće se protiv ljudi, žrtvuje ljude apstraktnim ciljevima, vaskrsava neljudske instikite, ukratko, pretvara se u svoju suprotnost.

Na kraju, želimo da ukažemo na jedan paradoks koji je prisutan u svakoj apolozi humanizma. Svaki humanizam se mora odnositi na izvestan broj vrednosti koje se ističu kao najviše ljudske vrednosti. Ljudi se vaspitavaju i prevaspitavaju moraju voditi prema tim najvišim vrednostima. Otuda se nameće podela na one koji znaju pravi vrednost življenja i na one kojima ta vrednost mora biti nameštena. To je podela na vaspitače i vaspitanike, na one koji svim raspoloživim sredstvima nastoje da ubeđe ili nateraju na poštovanje najviših vrednosti, i na one koji se tome u manjoj ili većoj meri odupiru. Pedagoška ambicija borbenih humanista, kad preraste svoje realne okvire, stvara situaciju u kojoj veliki broj vaspitača traga za objektima vaspitanja. U takvoj situaciji, objekti vaspitanja pružaju pasivan otpor koji se manifestuje u apatičnosti i u nominalnom prihvatanju recepta opšte sreće, da bi se u realnim okvirima u velikoj meri odstupalo od toga recepta i da bi svako stvarao svoju ličnu sreću kako hoće, kako ume i kako može.

Svaki humanizam nastupa sa izvesnom idealnom predstavom čoveka sukobljavajući se sa realnom slikom čoveka koja u velikoj meri odstupa od zamišljenog ideala. Svaki humanizam nosi u sebi pristojnu dozu pedagoškog optimizma, manju ili veću meru pesimističnog apeleovanja i stalnu prisutnost mogućnosti razočaranja. Zato su veliki apologeti humanizma u istoriji često bili slavljani, ali možda još češće ka-menovani.



čovek koji se smog, (ulje)

FRANSIS BEJKN